

РОЗДІЛ III

Археологія. Музеєзнавство. Пам'яткознавство

УДК 904(477.81/82)+902.2(477.81/82)«1980/1991»

Аліна Пословська

Археологічні дослідження на Волині (1980–1991 рр.): хід та результати

Простежено хід археологічних розкопок на Волині впродовж 1980–1991 рр. Виділено дослідження Луцького замку та руїн Володимирського замку. Проаналізовано результати археологічних експедицій у с. Городище Луцького р-ну Волинської обл. (М. М. Кучинко), Дорогобужі Гошанського р-ну (Б. А. Прищепа), Листвині Дубнівського р-ну (Р. М. Чайка), Пересопниці Рівненського р-ну Рівненської обл. (С. В. Терський). Підкреслено роль Волинської й Рівненської обласних організацій УТОПК. Зроблено висновок про те, що основні археологічні дослідження на Волині 1980–1991 рр. були проведені у зв'язку з підготовкою «Зводу пам'яток історії та культури».

Ключові слова: археологічні дослідження, археологічна експедиція, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, «Звід пам'яток історії та культури».

Постановка наукової проблеми та її значення. Упродовж 1980–1991 рр. на Волині проведено чимало археологічних досліджень, важливих для укладення археологічної карти регіону. У цей час опубліковано матеріали, які підтверджують формування давньоруської державності. Важливо прослідкувати за ходом та оцінити результати археологічних досліджень на Волині в 1980–1991 рр. для проектування майбутніх археологічних розкопок. Після проголошення незалежності України виникли якісно нові умови для використання археологічних джерел із метою реконструкції середньовічної історії Волині, проте наростання економічних проблем спричинило зменшення фінансування археологічних розкопок на Волині.

Мета статті – розкрити хід та показати результати археологічних досліджень на Волині, проведених у 1980–1991 рр.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Археологічні дослідження на Волині впродовж 1980–1991 рр. проводились із різною інтенсивністю, яка визначалася, передусім, науковими потребами вивчення давньої історії регіону. В означений період здійснювали дослідження Луцького й руїн Володимирського замків, а також працювали археологічні експедиції в с. Городище Луцького р-ну Волинської обл., Дорогобужі Гошанського р-ну, Листвині Дубнівського р-ну, Пересопниці Рівненського р-ну Рівненської обл. та ін. Також у цей період на Волині створено історико-культурні заповідники: Острозький – у 1981 р., Луцький – у 1985 р. Археологічні дослідження мали важливе значення в їхній діяльності.

На території Луцького замку проведено археологічні розкопки під керівництвом Мар'яни Малевської. Результатом цих досліджень став висновок про те, що фортецю побудовано за князя Мстислава Даниловича (?–1292 рр.), який із 1264 р. управляв у Луцьку після смерті батька. Мурований замок споруджено не раніше середини XIV ст. на місці дерев'яно-земляних укріплень дитинця, що пов'язано зі змінами у військовій техніці й тактиці облоги [13, с. 166].

У 1984–1986 рр. волинський загін Архітектурно-археологічної експедиції Ленінградського відділення Інституту археології АН СРСР спільно з Волинською обласною організацією Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (далі – УТОПК) проводили дослідження церкви Іоана Богослова XII ст. у Луцькому замку. Основними результатами розкопок стало відкриття фундаментів

церкви, залишків її вітварної й нижньої частин двох стовпів, а також визначення часу побудови храму 1170-ми рр. Відкриття та дослідження головного собору давньоруського Луцького князівства, а в литовський період – усієї Волині були значимими подіями.

Продовжувалося вивчення князівського палацу на території Луцького замку. На основі археологічних досліджень Мар'яна Малевська встановила, що перший князівський палац споруджено в XIV ст. одночасно із замком. Для його будівництва використовували брускову цеглу такого самого формату й на такому ж розчині, як у стінах і вежах Луцького замку [12, с. 90]. Археологічні дослідження засвідчили, що цегляні стіни зведено водночас на фундаменті як палацу, так і замку [12, с. 90]. Мар'яна Малевська підкреслила, що поперечні кам'яні стіни не прикладені до прясла замкової стіни, а перев'язані з ним. Усе це свідчить про те, що перший князівський палац, який згадується в люстраціях Луцького замку 1545 р. та 1552 р., збудовано на залишках палацу, спорудженого в XIV ст. [12, с. 89].

В окреслений період Луцький замок був об'єктом досліджень археолога Михайла Кучинка. На основі вивчення характеру кладки нижньої частини стін замку й стратиграфії культурного шару дослідник висловив нову думку про спорудження мурованого замку ще в XI ст., а будівництво цегляного відніс до кінця XIII–XIV ст. [10, с. 146]. Результати наступних розвідок 1983 р. та 1986 р. підтвердили попередні висновки Михайла Кучинка про те, що цегляному замку передував мурований, який був зруйнований на вимогу монголо-татарського темника Бурундая в 1261 р.

Із 1988 р. Луцьк досліджувала Волинська археологічна експедиція Львівського історичного музею. Результатом проведених робіт став висновок про те, що основні будівельні роботи в замку відбувалися за часів Любарта, а завершувались у період правління Вітовта та Свидригайла [23, с. 50]. Археологічні напрацювання Святослава Терського підтвердили й частково доповнили висновки Мар'яни Малевської. Важливе значення має також дослідження експедицією в передмісті Луцька слідів ювелірної майстерні, яка існувала на рубежі X–XI ст. [23, с. 90].

У цей період вивчався рельєф Старого міста Луцька. Архітектор Ростислав Метельницький зауважив, що давня денна поверхня біля Ринкової площі за часів Любарта була нижче від сучасної майже на шість метрів і поруч розміщувалося болото [16, с. 90]. На основі реконструкції давнього рельєфу зроблено висновок, що в X–XII ст. дерев'яні укріплення не могли охоплювати площу більше ніж 7 га. Ростислав Метельницький також указав на зміну русла р. Стир. Остання в районі с. Дворець (сучасна Київська площа) круто подалася ліворуч у бік с. Рованці [16, с. 85].

Упродовж 1982–1987 рр. та 1989 р. архітектурно-археологічне дослідження замку у Володимирі-Волинському проводив Волинський загін експедиції Ленінградського відділення Інституту археології АН СРСР експедиції під керівництвом археолога Мар'яни Малевської. Метою розкопок на дитинці Володимира було вивчення руїн укріплення середини XIV ст. У процесі досліджень з'ясували, що мурований замок повторював контури сучасних валів [15, с. 327–328].

У 1982–84 рр. до вивчення пам'яток Володимира в складі експедиції Ленінградського відділення Інституту археології АН СРСР долучилась археолог Ганна Піскова. Вона досліджувала одноапсидний храм. На основі археологічних джерел його датовано кінцем XII ст. та локалізовано на відстані 150 м на захід від Успенського собору [19, с. 341].

Із 1987 р. археологічні дослідження Володимира проводила Волинська археологічна експедиція Львівського історичного музею. Володимир і Святослав Терські вперше розпочали комплексну розвідку пам'яток міста. Здобуті археологічні джерела становили основу твердження про розміщення дитинця Володимира на території городища, а окольного міста – на пагорбі навколо Успенського собору [24, с. 86]. Вивчення давнього центру Західного Побужжя вказує на складний шлях міста від поселенської агломерації до центру Східної Європи [24, с. 230].

У цей період Михайло Кучинко продовжував дослідження на городищі Вал поблизу с. Городище Луцького р-ну Волинської обл., які були продовженням розпочатих у 1977 р. розкопок. Археологічні джерела дають змогу визначити початок його функціонування періодом рубежу X–XI ст. Городище Вал утворене на незаселеному місці, йому не передувало раннє слов'янське поселення [9, с. 200]. Сліди пожежі в низці будівель свідчать про те, що з кінця XI ст. укріплення знищено [9, с. 164]. На основі комплексу знахідок проведено реконструкцію житла, що формує уявлення про його розміри та внутрішнє планування, а також проаналізовано господарську діяльність мешканців городища [9, с. 198–199].

Активні археологічні дослідження започаткувала експедиція Рівненського краєзнавчого музею (далі – РКМ) та Рівненської обласної організації УТОПК. Із 1980-х рр. пам'ятку поблизу с. Муравиця вивчали

під керівництвом археолога Богдана Прищепи. Уперше проведено розкопки в центральній частині північної площадки городища, відкрито ранньослов'янську будівлю й шість давньоруських жител. На основі здобутих археологічних джерел удалось уточнити стратиграфію культурних нашарувань поселення та зібрати нові відомості про конструктивні особливості й хронологію жител давньоруського періоду [21, с. 6].

У 1985 р. Рівненська обласна організація УТОПК фінансувала проведення розкопок курганного могильника в с. Велика Клецька Корецького р-ну. Це перше поселення металургів кінця X – першої половини XI ст., датоване археологічними джерелами [22].

Експедиція РКМ (начальник – Богдан Прищепи) продовжувала розкопки в Дорогобужі, розпочаті під керівництвом археолога, історика Юзефа Нікольченка. Основні роботи проведено на частині дитинця, яка збереглася. Тут виявлено знахідки X–XIII ст. На основі археологічних джерел зроблено висновок про те, що укріплене поселення в Дорогобужі сформувалося до того, як воно згадане в літописі, а перша писемна згадка розповідає про нього як про фортецю, що стає центром удільного князіння [20, с. 15]. В одній із садиб виявлено сліди обробки металу, що підтверджує розвиток металургійного ремесла [20, с. 217]. Також на городищі відоме спорядження воїнів-дружинників, які були пов'язані із сільським господарством [20, с. 217]. За археологічними джерелами простежено руйнування укріплень Дорогобужу в середині XIII ст., що пов'язується з монголо-татарським нашествям [20, с. 21].

У 1988 р. Ганна Піскова та Мар'яна Малевська досліджували Успенську церкву в Дорогобужі. Результати вивчення дали підставу встановити, що це був одноапсидний чотиристовпний храм. Установлено, що південна й західна стіни давньоруської церкви та церкви XVI ст. містяться в одній площині, а східна частина виступає на 8 м за межі церкви XVI ст. Очевидно, Успенську церкву в Дорогобужі будували майстри, які раніше працювали у Володимирі [14, с. 59]. Знайдені фрагменти архітектурно-декоративних деталей, покритих поливою, а також різна складнопрофільована цегла зближують цю пам'ятку з церквою Іоана Богослова в Луцьку [14, с. 60]. Уважається, що саме з Успенської церкви в Дорогобужі походить ікона Богородиці Одигітрії – унікальна пам'ятка волинського малярства XIII ст.

У 1986–1987 рр. експедиція РКМ проводила розкопки давньоруського городища в с. Жорнів Дубнівського р-ну у зв'язку з підготовкою «Зводу пам'яток історії та культури». Жорнів належить до тих міст, які не потрапили на сторінки літопису, проте на основі археологічних джерел відомо, що воно було значно більшим за деякі міста, котрі згадані в пам'ятці. На Жорнівському городищі виявлено скарб срібних прикрас, датований XI – першою половиною XII ст. [18, с. 138]. До його складу належать речі, виготовлені на високому рівні. Вони вироблені зі срібла різної проби, тому, за припущенням, походять із різних майстерень [18, с. 137–141]. На основі археологічних джерел встановлено, що Жорнівське городище датується IX–XI ст., а на рубежі XI–XII ст. його залишено внаслідок військових погромів.

Із 1985 р. розпочалися регулярні дослідження городища в с. Листвин Дубнівського р-ну Рівненської обл. археологом Романом Чайкою. Воно існувало в IX–XI ст. [25, с. 97]. Тут розкопано значну кількість житлових та господарських споруд, що дало можливість відтворити принципи забудови дитинця й ознайомитись із матеріальною культурою місцевих жителів [25, с. 95]. Романом Чайкою на городищі досліджено ділянку, яка використовувалася для металообробки. Її культурний шар насичений шматками шлаків, криці, вугликами, камінням, попелом. Ділянка лежала між дитинцем та окольним містом. Таке розміщення пов'язане з убезпеченням городища від пожежі, а також розв'язанням його екологічних проблем [25, с. 49–50].

В означений період дослідження проводили на городищі в с. Пересопниця. Відділом археології Інституту суспільних наук АН УРСР та РКМ виявлено давньоруські напівземлянки й наземні будівлі, що дало можливість відтворити їхні конструктивні особливості та призначення [1, с. 125]. На городищі в с. Пересопниця досліджено косторізну майстерню й залізоплавильний горн [1, с. 126]. Здобуті археологічні джерела – цінний матеріал для вивчення економіки та культури давньоруського періоду.

У 1983–1986 рр. у Ківерцівському р-ні Волинської обл. дослідження проводила Волинська експедиція Інституту суспільних наук АН УРСР під керівництвом історика, археолога Віри Гупало [2]. За цей період розкопано чотири кургани. Вивчення поховальних пам'яток засвідчило, що у волинських, як і в дреговицьких, древлянських похованнях, присутні елементи балтського поховального обряду. Віра Гупало пояснила це на прикладі дослідженого курганного могильника кінця X – останньої чверті XI ст. біля с. Берестяне Ківерцівського р-ну Волинської обл., який розміщений на території, що раніше заселялася балтами [2, с. 126–127].

У 1986–1987 рр. Мар'яна Малевська разом з археологом Євгенією Шолоховою досліджували цегло-випалювальну піч X–XII ст. у с. Зимно. Печі аналогічного типу на той час були невідомі [4, арк. 4]. Результати вивчення цього об'єкта дали змогу прослідкувати процес спорудження Зимнівського монастиря, зокрема походження цегли. У 2010-х рр. близьку за конструкцією піч для випалювання цегли (але XIV–XV ст.) досліджено Юрієм Лукомським і Сергієм Панишком у Володимирі-Волинському [11].

На середину 1980-х рр. різні частини Волині були археологічно вивчені неоднаковою мірою. Нерівномірність обстеження призвела до необхідності проведення розкопок на Поліссі. Вивчення цього регіону започаткувала експедиція Волинського краєзнавчого музею на чолі з Сергієм Панишком за фінансування Волинської обласної організації УТОПІК. У перший рік роботи обстежено чотири пам'ятки, із яких три, а саме Арматнів, Човниця I, Човниця II, були виявлені цією експедицією [6, арк. 2]. На городищі Коршів продовжилися попередні роботи [6, арк. 6–9]. Досліджені пам'ятки доповнюють відомості про систему населених місць давньоруського періоду в басейні р. Конопельки [6, арк. 11].

У 1980-х рр. Волинською обласною організацією УТОПІК фінансувалося проведення археологічних досліджень західноукраїнським загоном Волинської археологічної експедиції під керівництвом археолога Віталія Коноплі. У 1986–87 рр. обстеження проводили на території Володимир-Волинського та Іваничівського р-нів у зв'язку з підготовкою матеріалів до «Зводу пам'яток історії та культури. Волинська область» [5, арк. 2]. Результатом пошукових робіт експедиції стало відкриття 80 одно-, дво- й багаточасових пам'яток і взято на науковий облік 179 різночасових поселень і могильник. Щодо хронологічного діапазону відкритих пам'яток, то він розпочинається з періоду мезоліту до давньоруського часу [5, арк. 34]. Віталій Конопля очолював Стирський загін, що працював на території Рожищенського р-ну Волинської обл. Пошуковими роботами охоплено 67 населених пунктів, а в 57 із них виявлено 215 різночасових пам'яток [7, арк. 2].

У 1986 р. на території Волині працював Західнобузький загін Волинської обласної експедиції. Василем Івановським, Віталієм Шкоропадом та Іваном Михальчишиним перевірено стан збереження відомих археологічних пам'яток на території Любомльського, Володимир-Волинського, Іваничівського, Турійського, Камінь-Каширського, Луцького, Локачинського р-нів Волинської обл. Ці дослідження проводили задля огляду стану їх збереженості й доцільності включення до «Зводу пам'яток історії та культури. Волинська область» [17, с. 1].

Упродовж 1980–90-х рр. спільна експедиція Інституту археології НАН України й ВДУ імені Лесі Українки провела розкопки багаточасових пам'яток поблизу с. Боратин, Гірка Полонка, Городок Луцького р-ну Волинської обл., у Хрінниках Рівненської обл. [3, арк. 108]. Результатами досліджень археологів Михайла Кучинка та Дениса Козака було виявлення, окрім матеріалів бронзового віку, пшеворської, зубрицької й вельбарської культур також давньоруського періоду. Уперше на великих площах досліджено поселенську структуру сільської округи Луцька.

Упродовж 1989–1990 рр., а потім у 1993 р. стаціонарні розкопки проводила Давньоруська археологічна експедиція Волинського краєзнавчого музею на городищі в Каміні-Каширському. Під керівництвом Сергія Панишка виявлено дві господарські ями й два черені давньоруського часу, а також колекцію кераміки XIII–XIV ст. [8, арк. 85]. Наступні археологічні дослідження валу на городищі над р. Цир підтвердили, що час його укріплення припадає на період будівельної діяльності князя Володимира Васильковича (1249–1288 рр.).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, хід і результати археологічних досліджень періоду 1980–1991 рр. засвідчують зростання обсягів польових археологічних робіт. У цей період активно проводиться вивчення княжих міст Волині (Володимира, Лучеська, Дорогобужу), а також Луцького й руїн Володимирського замків. Дослідження археологічних пам'яток значною мірою відбувалося за фінансування Волинської та Рівненської обласних організацій УТОПІК. Значну частину археологічних розвідок і розкопок проводили у зв'язку з підготовкою «Зводу пам'яток історії та культури» по Волинській і Рівненській областях. Матеріали цих археологічних експедицій поповнили фонди Волинського краєзнавчого музею, Рівненського обласного краєзнавчого музею, Володимир-Волинського історичного музею й ін. Завдяки археологічним дослідженням періоду 1980–1991 рр. до наукового обігу введено чимало нових археологічних джерел, що дали можливість розглянути історію регіону на їх основі.

Джерела та література

1. Археологія Прикарпаття, Волини і Закарпаття (раннеславянский и древнерусский периоды). Киев: Наук. думка, 1990. 192 с.

2. Гупало В. Дослідження курганного могильника в урочищі Майдан біля села Берестяне. *Materiały i sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*. Т. XVIII. Rzeszów, 1996. С. 113–129.
3. Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської області). Ф. Р-3146. Оп. 1. Спр. 251. 195 арк.
4. Держархів Волинської області. Ф. Р-3146. Оп. 1. Спр. 324. 6 арк.
5. Держархів Волинської області. Ф. Р-3146. Оп. 1. Спр. 357. 41 арк.
6. Держархів Волинської області. Ф. Р-3146. Оп. 1. Спр. 377. 30 арк.
7. Держархів Волинської області. Ф. Р-3146. Оп. 1. Спр. 378. 72 арк.
8. Держархів Волинської області. Ф. Р-3146. Оп. 1. Спр. 384. 112 арк.
9. Кучінко М. М. Давньоруське городище Вал в Надстир'ї. Луцьк: РВВ ВДУ ім. Лесі Українки «Вежа», 1996. 207 с.
10. Кучінко М. М. Про час спорудження і ранню історію Луцького замку. *Український історичний журнал*. 1985. № 10. С. 144–146.
11. Лукомський Ю., Панишко С. Цегляна піч XIV–XV ст. у Володимирі-Волинському. *Наукові студії: зб. наук. праць / Історико-краєзнавчий музей м. Винники*. Вип. 4. Львів: Растр-7, 2011. С. 268–279.
12. Малевская М. В. Дворец в Верхнем замке Луцка XIV в. (по материалам археологических исследований). *Средневековая архитектура и монументальное искусство. Раппоптовские чтения: тезисы доклада*. Санкт-Петербург, 1999. С. 87–91.
13. Малевская М. В. К вопросу об археологических исследования на территории Верхнего Замка в Луцке. *Записки Института истории материальной культуры РАН*. № 4. Санкт-Петербург, 2009. С. 157–169.
14. Малевская М. В., Пескова А. А. Древнерусская Успенская церковь в Дорогобуже Волинском. *Проблемы изучения древнерусского зодчества* (по материалам архитектурно-археологических чтений, посвященных памяти П. А. Раппопорта, 15–19 января 1990 г.). Санкт-Петербург, 1996. С. 57–60.
15. Малевская М., Шолохова Е. Архитектурно-археологические исследования во Владимире-Волинском. *Археологические открытия 1976 года*. Москва: Наука, 1977. С. 327–328.
16. Метельницький Р. Г. Топографія і літопис (про метаморфози русла Стиру і середньовічні греблі Луцька). *Старий Луцьк: наук.-інформ. зб. Луцьк*, 1998 р. С. 84–91.
17. Науковий архів Інституту археології НАН України, 1986/130. ФС 22282. Івановський В. І., Шкоропад В. В. Звіт про роботу Західнобузького загону Волинської обласної госпдогвірної археологічної експедиції ІСН АН УРСР. Львів, 1986. 20 с., 9 табл.
18. Пелещин М. А., Чайка Р. М. Нові давньоруські ювелірні вироби із Західної Волині. *Археологія*. 1991. № 1. С. 137–141.
19. Пескова А. А. Раскопки древнерусских памятников на Волыне. *Археологические открытия 1983 года*. Москва: Наука, 1985. С. 341–342.
20. Прищеп Б. А. Дорогобуж на Горині у X–XIII ст. Рівне: ПП ДМ, 2011. 250 с.
21. Прищеп Б. А., Нікольченко Ю. М. Муравицьке городище. Маріуполь: Рената, 2001. 80 с.
22. Прищеп Б., Славінський М., Хомич М. Поселення давньоруських металургів біля села Велика Клецька Корецького району. *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*. Вип. X. Рівне, 2012. С. 170–173.
23. Терський С. Історія Луцька. Т. 1. Лучеськ X–XV ст.: монографія. Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2007. 252 с.
24. Терський С. Княже місто Володимир: монографія. Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2010. 320 с.
25. Чайка Р. М. Давньоруське городище Листвин і його околиці у X–XI ст. Львів: ТзОВ «Ліга-Прес», 2009. 214 с.

Алина Пословская. Археологические исследования на Волыни (1980–1991 гг.): ход и результаты. Прослеживается ход археологических раскопок на Волыни в течение 1980–1991 гг. Выделяются исследования Луцкого и руин Владимирского замков. Анализируются результаты археологических экспедиций в с. Городище Луцкого р-на Волинской обл. (М. М. Кучинко), Дорогобуже Гошанского р-на (Б. А. Прищеп), Листвине Дубновського р-на (Р. М. Чайка), Пересопница Ровенского р-на Ровенской обл. (С. В. Терский). Подчеркивается роль Волинской и Ровенской областных организаций Украинского общества охраны памятников истории и культуры. Делается вывод о том, что основные археологические исследования на Волыни 1980–1991 гг. были проведены в связи с подготовкой «Свода памятников истории и культуры».

Ключевые слова: археологические исследования, археологическая экспедиция, Украинское общество охраны памятников истории и культуры, «Свод памятников истории и культуры».

Alina Poslovska. Archaeological Research in Volyn (1980–1991): Progress and Results. The course of archaeological excavations in Volyn during 1980–1991 is traced. The research of the Lutsk castle and the ruins of the

Volodymyr castle is singled out. There are analysed the results of archaeological expeditions in villages Horodyshche of Lutsk district Volyn region (M. M. Kuchynco), Dorogobuzh of Goshcha district (B. A. Pryshchepa), Lystvyn of Dubno district (R. M. Chaika), Peresopnitsa of the Rivne district of the Rivne region (S. V. Tersky). The role of UTOPIIC regional organizations in Volyn and Rivne was emphasized. It is concluded that the main archaeological research in Volyn in 1980–1991 was carried out in connection with the preparation of the «Zvid pamyatok» (Collection of Historical and Cultural Memorials).

Key words: archaeological research, archaeological expedition, Ukrainian Society for the Protection of Historical and Cultural Monuments, «Zvid pamyatok» («Collection of Historical and Cultural Memorials»).

Стаття надійшла до редколегії
05.09.2018 р.

УДК 930.2:003.074:[091.14:271-266«16»]:025.171НБУВ

Станіслав Волощенко

Устав церковний Єрусалимський: кодикологічне дослідження рукописних списків XVII ст. із колекції Інституту рукопису НБУВ

Досліджено дванадцять кирилических списків Уставу церковного Єрусалимського XVII ст. із фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Висвітлено загальні кодикологічні характеристики рукописних кодексів. Акцентовано на комплексних внутрішніх і зовнішніх параметрах книг. Детальне кодикологічне дослідження Уставів передбачає вивчення формул зшитків та аркушів, кількості аркушів, матеріалу письма, особливостей організації сторінки й тексту, письма, елементів оздоблення, дослідження оправ і стану збереженості рукописів.

Ключові слова: Устав церковний Єрусалимський, рукописні Устави, XVII ст., кодикологія, рукописні пам'ятки, кодекс, Інститут рукопису, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні методологічні здобутки кодикології та залучення комплексу джерелознавчих, палеографічних, філігранологічних, текстологічних, археографічних та ін. допоміжних історико-філологічних дисциплін сприяють комплексному вивченню збереженої рукописної спадщини як цілісного продукту історії й культури. Дослідження різнотипної книги богослужбового характеру нині відзначаються особливим інтересом дослідників. Наукові напрями цих книгознавчих студій ґрунтуються на вивченні палеографії кодексів, мистецтва їх оздоблення, текстологічного вивчення рукописів, історії створення та побутування пам'яток, історії їх міграції, а також особливостей оправ і стану збереження книг. Рукописні кодекси також вивчаються як унікальне джерело до історії повсякдення й ментальності їхніх творців та користувачів, історії ідей, освіченості й загалом культурних процесів минулого.

Збережений у вітчизняних бібліотечних і музейних інституціях комплекс книг богослужбового змісту слугує унікальним джерелом у вивченні літургійного життя Київської церкви. Детальне опрацювання цих книг сприяє кращому розумінню особливостей релігійної культури минулого. У цьому напрямі дослідження *Церковних уставів* сприяє усвідомленню репертуару наповнення церковної збірки книг монастирських, парафіяльних чи кафедральних храмів. Репертуар храмових книг визначався саме *Уставом*, котрий у літературі ще називають *Єрусалимським* чи *Типіконом* і завдання якого полягає в регламентації циклів богослужбового кола. Комплексне кодикологічне й текстологічне вивчення цього типу рукописів важливе в багатогранному контексті книгознавства як науки, адже актуалізує якісне усвідомлення історії та розвитку кирилическої книги в Україні.

Наукове зацікавлення рукописними *Устами* XVII ст. зумовлене також відсутністю їх друкованого видання в сучасних кордонах України в цьому сторіччі. Перші такі екземпляри *Єрусалимських уставів* з'являються в Москві в 1610 р., після чого вдосконалюються, доповнюються й перевидаються в 1633, 1641, 1682, 1695 рр. і більше 15 разів – у XVIII ст. Виникає особливий запит у дослідженні саме рукописних списків, виготовлених на сучасних територіях України в XVII ст.: їх кодикологічних параметрів,